

do krytyki podważającej program (dawnej) lub sens istnienia (współcześnie) miesięcznika. Nie bez racji zatem Miłosz z rozważą zanotował: „niezwykłość istnienia ‘Kultury’ należy mierzyć oporem, który od początku musiała przewyciężyć”.

Jerzy Giedroyc nie krył fascynacji postacią Marszałka Józefa Piłsudskiego, a w zakresie oddziaływania literatury wymieniał m.in. Stefana Żeromskiego, deklarując bliskość postawy demaskującej narodowe mitologie i niepozwalającej na zasklepienie ran. Inny uczestnik kręgu „Kultury”, Wacław Zbyszewski, charakteryzując zachowania Giedroycia wypunktował romantyczne podłoże Jego idei, w tym wiarę, że bieg zdarzeń można zmienić żarem wewnętrznym i szlachetnością wyrzeczeń. Gdyby ten wzór znalazł zastosowanie w polskim życiu społeczno-politycznym, nie trzeba byłoby dywagować o sposobach przełożenia myśli Giedroycia na język współczesnej pragmatyki politycznej.

Iwona Hofman
Lublin

DZIEDZICTWO KULTUROWE WARMII I MAZUR JAKO PRZEDMIOT BADAŃ W OSTATNIM DZIESIĘCIOLECIU

Dziedzictwo kulturowe jest pojęciem bardzo rozległym. Obejmuje zagadnienia kultury materialnej i duchowej, a także recepcję tej kultury przez mieszkańców danego terytorium¹. Podstawą badań jest sama kultura, stąd też zakres tematyczny jest niesłychanie obszerny. Kultura duchowa obejmuje język (gwarę), tradycje i zwyczaje, strój, pieśni i tańce, podania i legendy, a także mentalność poszczególnych grup etnicznych czy narodowych. Natomiast z zagadnień kultury materialnej trzeba uwzględnić:

- zabytki ruchome gromadzone w muzeach, kościołach, zbiorach prywatnych;
- zabytki nieruchome w ich naturalnym środowisku – architektura miejska i wiejska, kościelna i świecka;
- krajobraz kulturowy wraz z zagospodarowaniem przestrzeni – założenia dworsko-pałacowe, układy przestrzenne miast i wsi, krajobraz wiejski;
- dziedzictwo archeologiczne – zarówno stanowiska archeologiczne, jak i pojedyncze zabytki.

Drugim elementem pojęcia dziedzictwo kulturowe jest samo dziedziczenie, a więc transmisja, przekaz, elementy łączące przeszłość z przyszłością. Obejmują one problematykę historii i historiografii, świadomości i tożsamości, oceny dziejów i kultury danego terytorium, a także możliwość zaadoptowania dziedzictwa kultury w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych.

Zakres terytorialny ograniczony został do Warmii i Mazur. Warmii – jako historycznej krainy biskupstwa warmińskiego, którego granice zostały ostatecznie ustalone w poł. XIV w.

¹ Szeroka analiza pojęcia patrz: I. Lewandowska, *Dziedzictwo kulturowe – problemy terminologiczne, zakres pojęciowy, podejście badawcze*, w: *Studia ofiarowane Profesorowi Bohdanowi Gluszcza w siedemdziesiątym urodziny*, red. I. Grzesiak, A. Naruszewicz-Duchlińska, A. Staniszewski, Olsztyn 2007.

i Mazur – terytorium etnicznego zamieszkałego przez ludność pochodzenia polskiego i wyodrębnionego (jednak nie administracyjnie) w południowej części Prus Wschodnich w połowie XIX w. Ogrom zgromadzonego materiału zmusił mnie do zaniechania analizy całego terytorium Prus Wschodnich (dzisiejsza Warmia, Mazury, Obwód Kaliningradzki, okręg Kłajpedy) i Prus Zachodnich (z Elblągiem, Malborkiem i Kwidzynom).

Zakres czasowy obejmuje stan obecny, tj. ostatnie siedem lat (2000-2007), w wyjątkowych sytuacjach powołuję się na publikacje wcześniejsze. Zdawać sobie należy sprawę, że wyniki badań publikowane w 2000 r. musiały trwać jakiś czas, często nawet okres kilkuletni, stąd też można stwierdzić, że aktualny stan badań nad dziedzictwem kulturowym Warmii i Mazur dotyczy ostatniego dziesięciolecia.

Zakres tematyczny obejmuje mapę ośrodków, instytucji państwowych i społecznych, zajmujących się badaniami nad historią, kulturą tego regionu na przestrzeni wieków. Część badaczy współpracuje z kilkoma ośrodkami, część zaś zajmuje się różną problematyką. Celem moim było dać jak najpełniejszy obraz polskich zainteresowań skupionych wokół dziedzictwa Warmii i Mazur, które uwidaczniają się głównie w publikacjach i projektach. Warto taką samą kwerendę uczynić po stronie niemieckiej, której także bliskie są zagadnienia dziedzictwa. Omówienie stanu wiedzy polskich badaczy oraz dyskusji wokół dziedzictwa historycznego i kulturowego czeka na dalsze badania.

Kwerendą objęłam przede wszystkim działalność instytucji i towarzystw z regionu, ale także innych ośrodków z Polski podejmujących tę tematykę. Bibliografia dziedzictwa kulturowego liczy ok. 500 pozycji², a zgromadzona została na podstawie bazy zawartości czasopism i bazy książek Biblioteki Narodowej, analizy zawartości 16 czasopism o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim³, a także na podstawie stron domowych w sieci Internet poszczególnych instytucji i wydawnictw.

Badania nad dziejami kultury są bardzo rozproszone. Wiele ośrodków podejmuje tematykę tylko fragmentarycznie, stąd też w niniejszym tekście wskażę przede wszystkim pozycje *sensu stricto* tyżące zagadnienia (w tytule powołujące się na dziedzictwo kulturowe). Przywołam także kilka innych publikacji odnoszących się do wybranych elementów tego pojęcia. Będą to głównie prace zwarte, ale też artykuły naukowe świadczące o zainteresowaniu tematyką. Pominięta została cała szeroka dziedzina popularyzacji dziedzictwa kulturowego, przejawiająca się w przewodnikach, literaturze publicystycznej czy pięknej oraz edukacji regionalnej. W wyniku kwerendy badawczej kilkakrotnie spotkałam się z nadużywaniem tego pojęcia czy to w tytułach konferencji, czy publikacji. Wynika to z ostatnio bardzo modnego odnoszenia się do dziedzictwa i jego „chwytności”. Stąd też nie zawsze treść publikacji odnosi się do transmisji – najczęściej jest to po prostu historia lub

² Zob. I. Lewandowska, *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur. Bibliografia tematyczna za lata 2000-2007*. Artykuł ukaże się w czasopiśmie „Echa Przeszłości” t. IX, 2008.

³ „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, „Echa Przeszłości”, „Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim”, „Borussia. Kultura – Historia – Literatura”, „Studia Warmińskie”, „Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski”, „Biuletyn Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Oddział Warmińsko-Mazurski”, „Przegląd Zachodni”, „Siedlisko. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość społeczności na Ziemiach Zachodnich i Północnych”, „Masovia. Pismo poświęcone dziejom Mazur”, „Feste Boyen”, „Studia Angerburgica”, „Mragowskie Studia Humanistyczne. Pismo poświęcone historii i literaturze w regionie mazurskim”, „Znad Pisy. Wydawnictwo poświęcone Ziemi Piskiej”, „Rocznik Mazurski”, „Folia Fromborensia. Pismo Fundacji im. Mikołaja Kopernika”.

kultura – opis stanu rzeczy w przeszłości, a nie analiza dziedziczenia, czy recepcji przez współczesne pokolenia⁴.

Jednym z najbardziej prężnych ośrodków naukowych jest Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego (www.obn.olsztyn.pl) istniejący w Olsztynie od 1963 r. Jego działalność skupia się na prowadzeniu badań naukowych z zakresu historii i kultury obszaru między dolną Wisłą a Niemnem na przestrzeni dziejów oraz współczesnych problemów tego obszaru. Ośrodek organizuje konferencje i spotkania naukowe, posiada własne wydawnictwo oraz wydaje kwartalnik „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, którego korzenie wydawnicze sięgają 1946 r.⁵ Na jego łamach w ostatnich latach ukazało się wiele interesujących publikacji, m.in. teksty dotyczące spuścizny językowej⁶, poszczególnych obiektów zabytkowych⁷, grup etnicznych i narodowych⁸ czy sprawozdania z konferencji i spotkań naukowych poruszających problemy dziedzictwa⁹. Pracownicy OBN aktualnie prowadzą badania poświęcone tym zagadnieniom, m.in. 1) Warmiacy – społeczeństwo XVI-XX wiek; 2) Miasta warmińskie 1466-1772; 3) Zamki na Warmii; 4) Rzemiosło na Warmii w XVII-XVIII wieku; 5) Rola mediów w kształtowaniu pamięci historycznej; 6) Przemiany społeczno-kulturowe na Mazurach w XVI-XVIII wieku; 7) Słownik biograficzny pastorów mazurskich w XIX wieku; 8) Losy ludności rodzimej byłych Prus Wschodnich po 1945 roku; 9) Warmia i Mazury – kształtowanie się świadomości i tożsamości regionalnej; 10) Ukraiński ruch narodowy w Polsce północnej po 1945 r. Ośrodek publikuje dzieła naukowe w kilku seriach wydawniczych, z których dla zagadnień dziedzictwa najcenniejszy wydaje się cykl

⁴ Por. np. *Dziedzictwo Warmii. Literatura i piśmiennictwo*, red. S. Achremczyk, K. Orłowska-Wojczulanis, Olsztyn 2006; *Dziedzictwo Warmii. Ustrój – prawo – administracja*, red. S. Achremczyk, K. Orłowska-Wojczulanis, Olsztyn 2006.

⁵ „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” obchodzący ostatnio swoje pięćdziesięciolecie (1957-2007). Były kontynuatorem „Komunikatów Działu Informacji Naukowej Instytutu Mazurskiego w Olsztynie” wychodzącego w latach 1946-1949. Z okazji jubileuszu ukazał się specjalny numer „Komunikatów” 2007, nr 3 oraz *Bibliografia zawartości za lata 1957-2007*, autorstwa J. Minakowskiego i M. Hryniewicz, Olsztyn 2007.

⁶ L. Palmaitis, *W kwestii identyfikacji języka „Katechizmów pruskich”*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” [dalej: KMW] 2000, nr 3, s. 501-507; W. Ogrodziński, „Pieśni ludu znad górnej Drwęcy...”. 160 lat od powstania dzieła Gustawa Gizewiusza, tamże, s. 345-381; Z. Rondomańska, *Śpiewnik z roku 1936 dla szkół mniejszości polskiej w Niemczech*, tamże, s. 455-466; M. Biolik, *Badania językoznawcze na Warmii i Mazurach*, KMW 2002, nr 1, s. 25-33; R. Tomkiewicz, *O działalności Komisji Ustalania Nazw Miejscowych i Obiektów Fizjograficznych na terenie Warmii i Mazur*, KMW 2004, nr 4, s. 539-547.

⁷ J. Jasiński, *Losy grobu Gizewiusza w Ostródzie*, KMW 2000, nr 3, s. 509-525; A. Wagner, *Problemy atrybucyjne późnobarokowej rzeźby warmińskiej*, KMW 2001, nr 1, s. 17-32; A. Soćko, *Kaplica św. Andrzeja na zamku w Braniewie*, KMW 2002, nr 3, s. 345-372; M. Strzyżewska, *Dom „Gazety Olsztyńskiej” – odbudowa siedziby i działalność muzeum*, KMW 2002, nr 4, s. 627-646; R. Syrwid, *Dzieje olsztyńskiego popiersia Stefana Jaracza*, KMW 2005, nr 3, s. 363-373.

⁸ J. Jasiński, *Na marginesie artykułu o Żydach w Prusach Wschodnich*, KMW 2001, nr 1, s. 85-88; J. Chłosta, *Wspomnienia Warmiaków i Mazurów – prawdy i niedopowiedzenia*, KMW 2001, nr 3, s. 451-461; W. Nowak, *Życie liturgiczne staroobrzędowców, czyli Staroprawosławnej Pomorskiej Cerkwii w Wojnowie na Mazurach*, KMW 2003, nr 4, s. 501-514.

⁹ I. Lewandowska, *Sprawozdanie z sympozjum „Dziedzictwo kulturowe ziem pruskich”*, KMW 2001, nr 1, s. 107-109; J. Bierula, *Kwestia dziedzictwa kulturowego ziem pruskich*, KMW 2002, nr 1, s. 123-136; J. Gancewski, „Krajobraz kulturowy ziem pruskich”. *Sprawozdanie z konferencji*, KMW 2003, nr 1, s. 117-119.

„Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich”, będący pokłosiem corocznych konferencji naukowych, obejmujących za każdym razem inną sferę zagadnień¹⁰. Na jednej z owych konferencji wygłoszono referat: „Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur”, który także ukazał się drukiem¹¹.

Drugim ważnym centrum badań nad dziedzictwem kulturowym regionu jest Uniwersytet Warmińsko-Mazurski (www.uwm.edu.pl). Prace badawcze prowadzone są na różnych wydziałach, z czego najwięcej na Wydziale Humanistycznym. W Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych badaniami objęto archeologię¹², kulturę i historię Prusów¹³, dziedzictwo zakonu krzyżackiego¹⁴ i katolickiej Warmii¹⁵, spuściznę kościoła ewangelickiego na Mazurach¹⁶, zagadnienia recepcji historii i kultury regionu oraz świadomości historycznej¹⁷. W Instytucie Filologii Polskiej prowadzi się badania m.in. nad gwarą warmińską¹⁸ i poezją z Warmii i Mazur¹⁹. W Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji

¹⁰ Dotychczas były to m.in. Dziedzictwo kulinarne, Mieszkańcy ziem pruskich, Obchody rocznicowe i świąteczne, Krzewienie wiedzy, Człowiek a środowisko.

¹¹ S. Achremczyk, *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Świadectwa przeszłości*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2002, s. 7-26.

¹² M. J. Hoffmann, *Zachodniobałtyjskie kurhany – symbolika pomników architektury sepulkralnej*, „Studia Angerburgica” [dalej: Stud. Anger.] t. 11, 2006, s. 8-24; tegoż, *Z historii badań archeologicznych Ziemi Piskiej do 1945 roku*, „Znad Pisy” nr 11, 2002, s. 14-23.

¹³ Np. G. Białuński, „Norge” – pruskie czy słowiańskie narzędzie orne?, KMW 2001, nr 1, s. 77-85; tegoż, *Drogi zaniku Prusów (XII-XVII w.)*, Stud. Anger. t. 7, 2002, s. 7-20; tegoż, *Pruskie związki terytorialno-osadnicze w dorzeczu środkowej Łyny w XIII wieku*, KMW, 2004, nr 1, s. 3-17; M. J. Hoffmann, *Nekropola „Galindai” z pierwszych wieków naszej ery w Piszcu, stanowisko III*, „Znad Pisy” nr 9, 2000, s. 16-24; tegoż, *Prawdziwi autochtoni? O kulturze i religii dawnych Prusów*, „Masovia” t. 4, 2001, s. 27-30.

¹⁴ Np. J. Gancewski, *Przemiany gospodarcze w południowo-wschodniej części państwa krzyżackiego. Źródła i stan badań*, KMW 2000, nr 2, s. 177-186; tegoż, *Zamek krzyżacki w Piszcu jako ośrodek gospodarczy*. Cz. 1, „Znad Pisy” nr 12, 2003, s. 44-50.

¹⁵ Np. J. Hochleitner, *Kapliczki Warmii południowej. Przydrożne obiekty kultu jako element ludowego systemu komunikacji*, Olsztyn 2004; tegoż, *Obrzędy doroczne w kulturze chłopskiej Warmii południowej w XVI-XVIII wieku*, Olsztyn 2006; tegoż, *Religijność potrydencka na Warmii (1551-1655)*, Olsztyn 2000; I. Makarczyk, *Tomasz Ujejski (1612-1689). Biskup kijowski, prepozyt warmiński, jezuita*, Olsztyn 2005; A. Szorc, *Warmia czasów Reginy Protmann (w drugiej połowie XVI i na początku XVII wieku)*, „Studia Warmińskie” t. 38, 2001, s. 167-177.

¹⁶ G. Jasiński, *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Olsztyn 2003.

¹⁷ Np. J. Gancewski, *Tradycje historyczne i kulturowe średniowiecznych Prus (przede wszystkim krzyżackich) w XIX i XX wieku. Historiograficzny przyczynek do studiów nad dziejami tradycji pruskiej*, „Mrańskie Studia Humanistyczne” [dalej: MSH] t. 3, 2001, s. 32-39; I. Lewandowska, *Historyczna świadomość regionalna. Z badań nad młodzieżą licealną Warmii i Mazur*, Olsztyn 2003; I. Lewandowska, E. Cyfus, *Reaktywacja dziedzictwa kulturowego. Czy to możliwe?*, „Przegląd Turystyczny” nr 60, 2007, s. 11-12; D. Radziwiłłowicz, *Tradycja grunwaldzka w świadomości politycznej społeczeństwa polskiego w latach 1910-1945*, Olsztyn 2003.

¹⁸ Np. M. Biolik, *Nazwy terenowe Warmii i Mazur jako świadectwo historii regionu*, KMW 2004, nr 4, s. 419-426; teźże, *Zapóżyczenia z języka niemieckiego w leksyce warmińskiej (na podstawie artykułów drukowanych w Gazecie Olsztyńskiej w latach 1925-1939)*, „Prace Językoznawcze” t. 2, 2000, s. 5-33.

¹⁹ Np. Z. Chojnowski, *Fryc Zimmek – mazurski poeta ludowy z Borowego*, MSH t. 6-7, 2004/2005, s. 154-163; tegoż, *Wokół „mazurskiej” legendy Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, „Znad Pisy” nr 12, 2003, s. 239-263.

Společnej zainteresowaniami badawczymi objęto obraz regionu w reportażu polskim²⁰. Na Wydziale Nauk Społecznych i Sztuki w Instytucie Nauk Politycznych prowadzi się badania nad mniejszościami wyznaniowymi i narodowymi w regionie²¹. W Katedrze Muzyki tego wydziału badania skupiają się m.in. na roli pieśni na Warmii i Mazurach²². Na Wydziale Teologii UWM powstają prace naukowe dające nowe spojrzenie na wybitne postaci związane z Kościołem katolickim zarówno w formie monografii, jak i edycji źródłowych²³. Drobniejsze artykuły, aczkolwiek równie wartościowe, drukowane są w roczniku „Studia Warmińskie”²⁴. Prężnie działa także grupa badaczy skupionych przy Katedrze Architektury Krajobrazu i Agroturystyki na Wydziale Kształtowania Środowiska i Rolnictwa. Zajmują się oni krajobrazem kulturowym wsi warmińskiej w kontekście jego ochrony, kształtowania i rewaloryzacji²⁵ oraz możliwości wykorzystania potencjału kulturowo-krajobrazowego do rozwoju regionu²⁶. Niektórzy naukowcy pracują na kilku wydziałach, łącząc swoje badania

²⁰ Np. J. Szydłowska, *Obecność tematu warmińsko-mazurskiego w reportażu polskim lat osiemdziesiątych*, KMW 2002, nr 3, s. 421-440; teźże, *Olsztyn w reportażach polskich XIX i XX wieku*, KMW 2003, nr 2, s. 175-201; teźże, *Warmia i Mazury w reportażu polskim 1945-1980. O tożsamości bohaterów, miejsc i zdarzeń*, Olsztyn 2001.

²¹ Np. A. Korzeniewska, *Życie społeczne i religijne Ukraińców na Warmii i Mazurach w latach 1947-1970*, praca doktorska obroniona w Olsztynie w 2004 r. (maszynopis); *Kościół greckokatolicki na Warmii i Mazurach. Wobec doświadczeń przeszłości i przemian społeczno-politycznych w Polsce*, red. M. Melnyk, Olsztyn 2006.

²² Np. *Pieśni ludu z nad górnej Drwęcy w parafiach Ostródzkiej i Kraplewskiej zbierane w 1836 do 1840-go roku przez X.[iędza] G.[ustawa] G.[izewiusza]*. Część trzecia: *Zapis muzyczny*, oprac. Z. Rondomańska, Olsztyn 2001; Z. Rondomańska, *Polska pieśń religijna na Warmii w latach 1795-1939*, Olsztyn 2002; teźże, *Wychowanie przez muzykę w szkołach na polskiej Warmii w XX wieku*, Olsztyn 2003.

²³ Np. *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504-1579): osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, ks. J. Guzowski, ks. bp. J. Jezierski, Olsztyn 2006; *Męczennicy Kościoła warmińskiego XX wieku*, red. J. Guzowski, Olsztyn 2004.

²⁴ Zob. A. Wagner, „Mistrz figur dobromiejskich” – nieznaną indywidualność barokowej plastyki Warmii i Prus Książęcych, „Studia Warmińskie” [dalej: SW] t. 40, 2003, s. 325-354; J. Hochleitner, *Funkcje średniowiecznych dzwonów jako przejaw procesu sakralizacji przestrzeni kulturowej*, SW t. 37, cz. I, 2000, s. 179-192; M. Borzyszkowski, *Odbudowa kościoła w Pierzchałach*, SW t. 37, cz. II, 2000, s. 383-394.

²⁵ Zob. A. Jaszczak, *Znaczenie i ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego w zrównoważonym rozwoju gmin. Przyroda i miasto*, t. VIII, Warszawa 2006, s. 224-231; A. Jaszczak, K. Młynarczyk, *Obszary i obiekty kulturowe w krajobrazie rolniczym*, w: *Krajobraz kształtowany przez kulturę rolną*, red. K. Młynarczyk, Olsztyn 2006, s. 171-179; M. Kadelska, *Elementy piękna dzieła sztuki w krajobrazie*, „Fragmента Agronomia” t. 1, 2002, s. 224-237; teźże, *Tendencje w projektowaniu i rewaloryzacji parków podworskich w Prusach Wschodnich*, Kraków 2002; K. Młynarczyk, A. Siedlecka, A. Jaszczak, *Przekształcenia krajobrazu rolniczego majątku ziemskiego w Słobitach*, w: *Krajobraz i ogród wiejski. Tradycje a współczesny krajobraz wsi polskiej*, t. II, Lublin 2004, s. 19-24.

²⁶ Zob. M. Marks, E. Marks, A. Jaszczak, *Działalność agroturystyczna i jej wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego polskiej wsi*, w: *Marketing w agroturystyce*, Siedlce 2006, s. 13-18; W. Łąguna, *Wykorzystanie potencjału kulturowo-krajobrazowego do zarządzania przestrzenią w południowej Warmii*, w: *Ekonomiczne aspekty gospodarki przestrzennej*, t. I, Białystok 2004, s. 73-79; A. Jaszczak, K. Młynarczyk, *Kształtowanie i ochrona krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur w aspekcie rozwoju turystyki. Materiały VII Forum Architektury Krajobrazu „Krajobraz bez granic”*, Bielsko-Biała 2004.

naukowe z działalnością dydaktyczną. Należy do nich Andrzej Kopiczko (Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Humanistycznym i Zakład Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym) zajmujący się historią Warmii i Mazur (Prus Wschodnich), dziedzictwem mniejszości narodowych i wyznaniowych, a szczególnie duchowieństwem katolickim i architekturą kościelną²⁷.

Niewiele mniejszą rolę w badaniu i popularyzacji dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur odgrywają towarzystwa naukowe i stowarzyszenia miłośników tych ziem. Przede wszystkim należy wymienić Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia” (www.borussia.pl), działające od 1991 r. i opierające się na otwartym regionalizmie oraz wzajemnym poszanowaniu spuścizny po Niemcach, Warmiakach, Mazurach, Polakach, Żydach, Rosjanach, Litwinach, Białorusinach i Ukraińcach, zamieszkujących w przeszłości i współcześnie tereny dawnych Prus Wschodnich. Stowarzyszenie realizuje projekty, m.in. „Międzynarodowy wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego na Warmii i Mazurach”²⁸, wydaje interesujące publikacje²⁹, przekłady³⁰, wspomnienia³¹ i inne teksty popularyzujące złożoność dziejów Warmii i Mazur. Cenny jest wydawany przez Wspólnotę periodyk pod nazwą „Borussia”, którego łamy otwarte są na teksty nie tylko polskie, ale też zagraniczne³².

²⁷ Zob. A. Kopiczko, *Kościoty i kaplice w Olsztynie*, Olsztyn 2000; tegoż, *Porta Domini. Kościoły jubileuszowe i sanktuaria Świętego Krzyża w archidiecezji warmińskiej*, Olsztyn 2002; tegoż, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945. Słownik*, Olsztyn 2003; tegoż, *Katalog duchowieństwa katolickiego w diecezji warmińskiej (do 1945 roku)*, Olsztyn 2003; tegoż, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945. Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004.

²⁸ Projekt jest adresowany do młodzieży z Polski, Niemiec i Rosji, która chce spędzić 12 miesięcy w regionie Warmii i Mazur i pracować jako wolontariusze w muzeach, archiwach, pracowniach konserwatorskich, organizacjach pozarządowych. Wolontariusze zajmują się między innymi: opieką nad obiektami zabytkowymi (dokumentowaniem zabytków, badaniami, inwentaryzacja obiektów historycznych); konserwacją i restauracją materiałów drewnianych, metalowych; uczytelnianiem cmentarzy. Celem projektu jest uwrażliwianie lokalnych środowisk na problematykę świadomego obchodzenia się z dziedzictwem kulturowym oraz zachęcanie do aktywnego działania na rzecz otaczającego środowiska.

²⁹ M. Bartoś, B. Zalewska, *Architektura w krajobrazie wiejskim Warmii i Mazur*, Olsztyn 2003; *Zachowane – ocalone? O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania*, red. I. Liżewska i W. Knercer, Olsztyn 2003.

³⁰ A. Dietmar, *Ku Sarmacji: dziesięć dni w Prusach: miejsca, teksty, znaki*, Olsztyn 2003; E. Wiechert, *Proste życie*, przeł. z niem. T. Ostojki, posł. H. Orłowski, Olsztyn 2001; F. Skowronek, *Księga Mazur*, wybór i oprac. R. Traba, przeł. A. Jachimiak, Olsztyn 2002.

³¹ W. Lipscher, *Barczewo w Europie, czyli Ojczyzną człowieka jest drugi człowiek*, Olsztyn 2005; D. Śleszyńska, *Z Kresów na Warmię. Danuśka wronami karmiona*, Olsztyn 2006; *Wypędzeni ze Wschodu. Wspomnienia Polaków i Niemców*, red. H.-J. Bömelburg, R. Stöxing, R. Traba, Olsztyn 2001; *Codziennosc zapamiętana. Warmia i Mazury we wspomnieniach*, red. H.-J. Karp, R. Traba, Olsztyn, Warszawa 2004.

³² Dziedzictwu kulturowemu poświęcono m.in.: M. Bartnik, *Cmentarz pochowany. O likwidacji cmentarza żydowskiego w Olsztynie*, „Borussia” nr 37, 2006, s. 178-183; R. Traba, *Dom Mendelsona w Olsztynie*, tamże, s. 184-188; *Zamienić spór na dialog* (dyskusja nt. ochrony dziedzictwa kulturowego), oprac. I. Liżewska, „Borussia” nr 35, 2005, s. 89-100; M. Zwierowicz, *Dylewo. Podzwonne dla parku..., dla majątku..., dla Dylewa*, „Borussia” nr 33-34, 2004, s. 103-111; M. Bartoś, *Nieznamy epizod kultury artystycznej około 1600 roku w Prusach Książęcych. Na marginesie odkrycia polichromii stropu zamku krzyżackiego w Moragu*, tamże, s. 112-121; R. Traba, *Przestrzeń i pamięć kulturowa. Dwa przykłady dydaktyzacji historii poprzez wykorzystanie elementów krajobrazu kulturowego*, „Borussia”

Innym stowarzyszeniem mającym swoją siedzibę w Olsztynie jest Towarzystwo „Pruthenia” (www.pruthenia.strefa.pl), którego jednym z podstawowych obszarów działalności jest ochrona stanowisk archeologicznych z terenu ziem pruskich. Członkowie „Pruthenii” przemierzają lasy i pola w poszukiwaniu nowych pamiątek po Prusach, w celu sprawdzenia stanu znanych stanowisk, a także, by zweryfikować informacje o znanym już stanowisku archeologicznym. Każda taka wyprawa i ekspedycja jest dokumentowana. Prowadzone są także prace archeologiczne. Ochotnicy biorą czynny udział w wykopaliskach kierowanych przez archeologów-członków „Pruthenii”. Oprócz działań praktycznych stowarzyszenie prowadzi szerokie badania naukowe, których wynikiem są cykliczne wykłady zamkowe i „Seminarium Prussicorum”. Celem tego ostatniego jest skupienie w jednym ośrodku różnokierunkowych badań nad archeologią, historią i kulturą Bałtów, w szczególności zaś Prusów. W ramach seminarium prowadzi się prace naukowe poświęcone Prusom i to zarówno magisterskie, jak i doktorskie, a nawet habilitacyjne. W cyklu dwuletnim Towarzystwo organizuje międzynarodowe konferencje „Colloquia Baltica”, których efektem są prace drukowane w postaci czasopisma „Pruthenia”. Na stronie internetowej udostępnia ono teksty dotyczące Prusów, zdjęcia z wykopalisk i ekspedycji naukowych, a także polsko-pruski i prusko-polski *Bazowy słownik polsko-pruski dla dalszego odrodzenia leksyki (Dialekt sambijski)*.

W stolicy regionu działa także Towarzystwo Naukowe im. W. Kętrzyńskiego, ściśle związane z Ośrodkiem Badań Naukowych. Jego celem jest przede wszystkim: 1) pomoc w uzyskiwaniu wsparcia w prowadzeniu badań naukowych; 2) inicjowanie, organizowanie lub współorganizowanie sesji, konferencji i pojedynczych odczytów naukowych; 3) współuczestnictwo w wydawaniu książek, kwartalnika „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, miesięcznika „Obwód Kaliningradzki” oraz corocznego „Biuletynu Towarzystwa Naukowego”. Spośród zadań badawczych dotyczących dziedzictwa można wymienić np. w 2000 r. H. Leśniowski, „Grunwald 1902-1999. Obchody rocznicowe i sposoby ich upamiętniania”; w 2001 r. J. M. Łapo, „Stanowiska archeologiczne i miejsca o znaczeniu historycznym w świadomości ludowej na terenie Mazur Wschodnich (XVI w. do pierwszej połowy XX w.)”; w 2003 r. A. Żeglińska, „Archiwum Finkensteinerów”; w 2004 r. A. Bogdanowicz, „Archiwa Donów”; w 2005 r. A. Wagner, „Warsztaty rzeźbiarskie Chrystiana Bernarda Schmidta (1734-1784) na Warmii”; P. Błażewicz, „Biblioteka kolegiacka w Dobrym Mieście”.

Problematyką historyczną zajmuje się także Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Olsztynie (www.pth.olsztyn.pl), które organizuje wraz z OBN i Instytutem Historii wiele interesujących konferencji i spotkań naukowych³³. Oddział mragowski PTH wydaje znaczące na rynku naukowym pismo „Mragowskie Studia Humanistyczne”, które od 2004 r. poszerzyło pole publikacji do całego obszaru Mazur, a nawet dawnego terytorium Prus Wschodnich³⁴. Ponadto wymienić można Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, które

nr 27, 2001, s. 56-64; I. Liżewska, *Oswajanie przestrzeni. O poewangelickich wnętrzach na Warmii i Mazurach*, „Borussia” nr 26, 2001/2002, s. 225-234; R. Traba, *Pamięć zbiorowa i krajobraz kulturowy. Refleksje wokół projektu renowacji cmentarza w Drwęcku (Dröbnitz)*, „Borussia” nr 20-21, 2000, s. 251-259.

³³ W jednym tylko 2002 r. odbyło się aż 11 spotkań naukowych (referat i dyskusja), m.in. Żydzki w Prusach Wschodnich (ze szczególnym uwzględnieniem Olsztyna), Sanktuarium Świętego Krzyża w Archidiecezji Warmińskiej, Kaplica Jerozolimska w Olsztynie, Dzieje olsztyńskich ewangelików, Zapomniany plac Trzech Krzyży w Olsztynie, Olsztynianie XIX i XX wieku. Portret zbiorowy.

³⁴ Por. np. W. Nowakowski, *Na skrzyżowaniu szlaków. Pojezierze Mragowskie u schyłku starożytności w układzie kontaktów między Bałtykiem a Dunajem i Morzem Czarnym*, MSH t. 6-7,

zajmuje się dziedzictwem ewangelików na Warmii i Mazurach, zarówno całej wspólnoty, jak i poszczególnych jej członków³⁵; Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, funkcjonujące w Olsztynie już ponad 50 lat i organizujące konferencje na temat regionalizmu³⁶, Polskie Towarzystwo Czytelnicze, oddział w Olsztynie³⁷. Nie można tu pominąć inicjatywy „Baby Pruskie” (www.babypruskie.pl), która lansuje markę regionalną, bazującą na naturalnych składnikach i przepisach, pozostającą w zgodzie z środowiskiem oraz tradycjami regionu. Efektem działań popularyzacyjnych jest wydanie mapy regionu z ciekawymi informacjami z historii i kultury, naniesionymi obszarami dawnych plemion pruskich i miejsc, gdzie dzisiaj kultywuje się tradycję, a także stworzenie centrum, gdzie można zapoznać się z tradycyjnymi metodami produkcji wyrobów żywnościowych (produkcja chleba, wędzenie ryb, mięs, twarogi, kefiry). W 2006 r. na rynku wydawniczym ukazała się potężna *Książka kucharska* zawierająca ponad 800 przepisów kulinarnych narodowości, które kiedyś zamieszkiwały i dzisiaj zamieszkują obszar od dolnej Wisły aż po Litwę i Białoruś. Przepisy zbierane były nawet do 200 lat wstecz, również ze źródeł archiwalnych³⁸. Jest to więc niezaprzeczalne dziedzictwo kulinarne regionu Warmii i Mazur.

Badaniami nad dziedzictwem materialnym i jego popularyzacją zajmuje się Olsztyński Oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, który w latach 1999-2003 wydał pięć tomów niezwykle interesującego *Warmińsko-Mazurskiego Biuletynu Konserwatorskiego*. We wstępie do pierwszego tomu, jego redaktor, ówczesny wojewódzki konserwator zabytków tak pisał:

„chcemy, aby wydawnictwo nasze było źródłem, z którego będzie można uzyskać informacje o stanie poszczególnych kategorii dziedzictwa, potrzebach jego ochrony, podejmowanych ciekawych inicjatywach o charakterze lokalnym i regionalnym, oraz dokonaniach. (...) Na jego łamach będziemy prezentować problematykę dotyczącą wszystkich kategorii zabytków, zarówno tych dostrzeganych przez

---

2004/2005, s. 5-16; J. Cieczkiewicz, A. Naruszewicz-Duchlińska, *Nazwiska mieszkańców parafii Szestno (XV-XX w.)*, tamże, s. 34-45; A. Sakson, *Kościół mazurski po II wojnie światowej*, tamże, s. 164-178; R. i F. Tegler, *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz jako ten, który dał nazwę mojemu miastu*, tamże, s. 236-242; D. Lewczuk, *Charakterystyka księgozbioru Mrongowiusza na podstawie inwentarza rękopiśmiennego jego biblioteki*, tamże, s. 276-287; J. Hochleitner, *Nowożytnie zwyczaje sobótkowe jako relikty dawnych wierzeń*, MSH t. 4-5, 2002/2003; s. 36-44; P. Grabowski, *Mapy ziem pruskich jako źródło historyczne*, MSH, t. 3, 2001, s. 40-50.

³⁵ *Ewangelicy na Warmii i Mazurach. Dzieje i współczesność*, red. E. Kruk, Olsztyn 2001; A. Jagucki, *Mazurskie dole i niedole. Wspomnienia i refleksje z lat pracy na Mazurach*, Olsztyn 2004; E. Kruk, *Ewangelicy w Olsztynie. Z dziejów parafii w latach 1772-2002*, Olsztyn 2002; tegoż, *Szkice z mazurskiego brulionu*, Olsztyn 2003; Hieronim Skurpski, *Album*, red. E. Kruk, Olsztyn 2004.

³⁶ Zob. *Media a regionalizm – kultura w mediach. Materiały z konferencji, Olsztyn 6 kwietnia 2002 r.*, oprac. i red. A. Taborski, Olsztyn 2002; *O miejsce w Europie ojczyzn. Materiały z konferencji, 22 kwietnia 2004 roku*, oprac. i red. A. Taborski, Olsztyn-Bydgoszcz 2004, tu artykuł: S. Achremczyk, *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur...*, s. 17-26.

³⁷ Np. W. Ogrodziński, *Piękna nieznajoma*, Olsztyn 2003 [dot. odkrywania rzeki Łyny w czasach PRL].

³⁸ *Książka kucharska*, red. K. Stobniak, Olsztyn 2006. Pozycja wydana przy udziale środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, z projektu „Mazurski Feniks”. Do książki dodana jest płyta CD zawierająca multiprezentację z 5000 przepisów kulinarnych.

społeczeństwo od wielu lat, takich jak zabytki architektury czy zabytki ruchome (dzieła sztuki i przedmioty rękodzieła artystycznego) jak i, już nieco mniej oczywistych dla przeciętnego obywatela, zabytków archeologicznych oraz niedostrzeganych powszechnie zabytków techniki czy obiektów militarnych. Chcemy, aby w naszym wydawnictwie zaistniały cmentarze z całą ich szczególnie skomplikowaną na naszym terenie problematyką i zabytkowa zieleń. Wreszcie chcemy, aby należne miejsce znalazły problemy dotyczące krajobrazu kulturowego..."³⁹.

Rzeczywiście część z tych życzeń spełniła się, szkoda tylko, że rocznik przestał być wydawany⁴⁰.

Swoje pismo ma także Oddział Warmińsko-Mazurski Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Powstał on w 1987 r. i przez pierwsze dwa lata wydawał „Olsztyński Biuletyn Konserwatorski”. Potem, w wyniku trudności, czasopismo nie ukazywało się. „Inspiracją wznowienia publikacji biuletynu była zorganizowana przez nasz oddział sesja konserwatorska ‘Dziedzictwo kulturowe w mieście’, która odbyła się 21 IX 2004 r. w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa”⁴¹.

Spośród innych miast na Warmii i Mazurach znaczącym pod względem badawczym jest ośrodek węgorzewski, skupiający m.in. siedzibę Towarzystwa Przyjaciół 1 Mazurskiej Brygady Artylerii im. gen. Józefa Bema, które zajmuje się badaniem i popularyzacją wojskowości na Mazurach⁴². W Węgorzewie działa także Towarzystwo Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych i Obecnych „Ojcowizna”, mające swą siedzibę przy Muzeum Kultury Ludowej (<http://free.art.pl/mklwww>). Wraz z Muzeum organizuje konferencje naukowe, których pokłosem są teksty w wydawanym przez nich czasopiśmie „Studia Angerburgica”⁴³. W „Studiach” materiały skoncentrowane są na dziejach i kulturze

³⁹ J. Wysocki, *Słowo wstępne*, „Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski” [dalej: WMBK], t. I, Olsztyn 1999, s. 7.

⁴⁰ Por. np. W. Knercer, *Przywrócone krajobrazowi – założenie ogrodowe w Galinach*, WMBK t. II, 2000, s. 210-217; T. Korowaj, *Tradycyjne budownictwo drewniane na terenie gminy Szczytno. Problemy jego ochrony jako znaczącego elementu dziedzictwa kulturowego. Przyczynek do historii budownictwa drewnianego Mazur Południowych*, WMBK t. V, 2003, s. 151-194; J. Wysocki, *Dlaczego powinniśmy chronić stare cmentarze*, WMBK t. V, 2003, s. 234-246; K. Sobaczewski, *Wykorzystanie rzeki Kośny do celów przemysłowych i technicznych*, WMBK t. I, 1999, s. 109-142 [tu o starych młynach w Pajtunach i w Patrykach].

⁴¹ M. Birezowska, *Słowo wstępne*, „Biuletyn Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Oddział Warmińsko-Mazurski” [dalej: BSKZ] 2005, z. 3, s. 7. Inne artykuły to m.in.: S. Stawicki, *Zarys problemów moralno-etycznych i ich odniesienie do ochrony i konserwacji zabytków*, tamże, s. 9-20; G. Dzisko-Wadas, *Ikony staroobrzędowców z klasztoru Zbawiciela i Świętej Trójcy w Wojnowie*, tamże, s. 21-34; I. Mirkowska, *Kafle z budynku „magazynu solnego” olsztyńskiego zamku*, BSKZ 2006, z. 4, s. 21-33; L. Czubiel, *Ochrona i konserwacja architektury zabytkowej w latach 1945-1960 w województwie olsztyńskim*, tamże, s. 88-110.

⁴² *1 Brygada Artylerii. Wspomnienia, kalendarium, symbole*, red. W. B. Łach, Węgorzewo 2003; W. B. Łach, *System obronny na Warmii i Mazurach w czasie II wojny światowej*, Węgorzewo 2002; *Z dziejów Wojska Polskiego na Warmii i Mazurach po drugiej wojnie światowej*, red. W. B. Łach, Węgorzewo 2004.

⁴³ T. 4, 1999: Materiały z konferencji „Dzieje tkactwa i ubiorów na obszarze dawnych Prus Wschodnich” oraz „Staroobrzędowcy – historia i kultura”, które odbyły się wiosną i latem 1999 r. w Węgorzewie; t. 7, 2002: „Obcy wśród obcych – swojacy wśród swoich”. Materiały z konferencji – Węgorzewo, 16 listopada 2002 r.; t. 9, 2004: „Tradycja a współczesność w obrzędowości okresu wiosennego”. Materiały z konferencji – Węgorzewo, 2-3 kwietnia 2004 r.; t. 10, 2004: „Mazurskie

ziemi węgorskiej, choć spektrum poruszanych tematów dotyczy całego regionu Polski północno-wschodniej, także terenów, skąd pochodzą dzisiejsi mieszkańcy Węgorzewa i okolic. Warto tu wymienić jeden artykuł dosłownie tycający się dziedzictwa kulturowego tego regionu: Wiktor Knercer, *Stosunek państwa i społeczeństwa polskiego do spuścizny kulturowej Warmii i Mazur w pierwszych latach po II wojnie światowej w świetle ówczesnej prasy*⁴⁴.

W Lidzbarku Warmińskim działa Towarzystwo Miłośników Lidzbarka i Wszechnica Warmińska (<http://ww.edu.pl>), które także wydają prace będące pokłosiem badań nad historią, kulturą i przestrzenią Warmii⁴⁵. Bardzo prężne jest Stowarzyszenie „Dom Warmiński” (www.domwarminski.pl), powstałe dopiero w lutym 2006 r. Jego celem jest m.in. odnowa i popularyzacja regionalnej tożsamości Warmii, jej dziedzictwa i krajobrazu kulturowego; prowadzenie działań w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji⁴⁶.

Aktywnie działa także Stowarzyszenie na Rzecz Ochrony Krajobrazu Kulturowego Mazur „Sadyba” (www.sadyba.free.ngo.pl) z siedzibą w Kadzidłowie, którego celem jest m.in. ochrona krajobrazu kulturowego; popieranie, opiniowanie i inicjowanie działań na rzecz ochrony tego krajobrazu; dokumentowanie istniejącego stanu krajobrazu kulturowego, w szczególności architektonicznego; zapobieganie dewastacji i wprowadzaniu niekorzystnych zmian w krajobraz kulturowy. Stowarzyszenie od 2004 r. czynnie uczestniczy w akcji ratowania przydrożnych alei, starych cmentarzy, leśniczówek i innych zabytków. Efektem jest utworzenie „osady kulturowej w Kadzidłowie” z kilkoma XIX- i XX-wiecznymi zabudowaniami oraz projekt utworzenia na terenie wiosek: Wojnowo, Gałkowo, Kadzidłowo, Nowa Ukta „Starowerskiego Parku Kulturowego”.

Spośród pozostałych stowarzyszeń regionu wymienić należy: Stowarzyszenie Twórców Ludowych Mazur i Suwalszczyzny⁴⁷, Nidzicką Fundację Rozwoju „Nida”⁴⁸, Towarzystwo Miłośników Braniewa⁴⁹, Towarzystwo Przyjaciół Olsztynka⁵⁰ czy Towarzystwo Miłośników Twierdzy Boyen w Giżycku. To ostatnie towarzystwo istnieje od 1993 r. – wydaje pismo

---

Rany”. Węgobork w obliczu I wojny światowej. Materiały z konferencji „Węgorzewo-Kalskie Nowiny”, 9 czerwca 2004 r.; t. 11, 2006: Materiały z konferencji „Mazurskie pomniki” Węgorzewo, 7 października 2005 r.; t. 12, 2006: „Kultura ziem pogranicza. Tradycyjna obrzędowość okresu bożonarodzeniowego”. Materiały z konferencji Węgorzewo, 25 stycznia 2006 r.

⁴⁴ Stud. Anger. t. 7, 2002, s. 122-126.

⁴⁵ Np. M. Dzimira, *Kościół ewangelicko-augsburski w Lidzbarku*, Lidzbark 2003; W. Łąguna, *Rewitalizacja krajobrazów wiejskich Warmii i Mazur*, Lidzbark Warmiński 2005; W. Łąguna, A. Jaszczak, M. Juszczyński, *Budowanie tożsamości Warmii, w: Tożsamość ziemi warmińskiej*, red. T. Łąguna, Lidzbark Warmiński 2005, s. 44-45.

⁴⁶ *Dom Warmiński jako markowy produkt rynkowy*, z cyklu: „Tożsamość współczesnej Warmii”, Lidzbark Warmiński 2007, tu artykuł: M. Jackiewicz-Garniec, *Architektura zabytkowa Warmii – nie do końca odkryte dziedzictwo*, s. 41-47.

⁴⁷ *Dziedzictwo kulturowe Ziemi Oleckiej*, red. J. Anuszkiewicz, wstęp K. Wiszniewska, Olecko 2003.

⁴⁸ *Ginące zawody: katalog rzemieślników Warmii i Mazur*, oprac. i red. A. Kowalska, K. Mariol, Nidzica-Kętrzyn 2001.

⁴⁹ *Historia braniewskiej fary*, oprac. J. Iwulski, Z. Kędziora, Braniewo [2004].

⁵⁰ *Warmiaczy i Mazurzy. Życie codzienne ludności wiejskiej w I połowie XIX wieku*, red. B. Kuzniewski, Olsztyn 2002.

popularnonaukowe „Feste Boyen”, organizuje konferencje⁵¹ i prowadzi szeroką popularyzację dziedzictwa architektury obronnej Mazur⁵². We Fromborku od 1992 r. istnieje Fundacja im. Mikołaja Kopernika, która wydaje nieregularnie pismo „Folia Fromborensia”⁵³. Fundacja stawia sobie za cel: „tworzenie historycznego i współczesnego dorobku naukowego, kulturalnego i artystycznego; aktywne promowanie nauki, kultury i sztuki polskiej i zagranicznej; (...) upamiętnienie postaci Mikołaja Kopernika; dążenie do zachowania zabytkowej struktury miasta Fromborka”⁵⁴.

Wspieraniem i organizacją badań nad dziedzictwem kulturowym regionu zajmują się również urzędy i organizacje państwowe i samorządowe. Na pierwszym miejscu wymienić należy fundamentalne, szczegółowo opracowane i bogato ilustrowane dzieło *Dziedzictwo kulturowe Warmii – Mazur – Powiśla. Stan zachowania, potencjały i problemy*⁵⁵, wydane przez Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, podejmujące tematykę dziedzictwa w sposób całościowy, zarówno od strony historycznej, krajoznawczej, jak i konserwatorskiej. Samorząd województwa wspierał też wydanie materiałów związanych z kongresem kultury, w których ukazał się m.in. tekst Andrzeja Rzempełucha, *Dziedzictwo kulturalno-artystyczne Warmii i Mazur w perspektywie nowego stulecia*⁵⁶. Inne prace, finansowane przez urzędy miast i powiatów, przedstawiają głównie historię miast i wsi⁵⁷,

⁵¹ Np. 12-13 X 2002 r. TMTB zorganizowało konferencję naukową „Fortyfikacje jako atrakcje turystyczne”. Obrady toczyły się w trzech blokach: 1) zabytki jako obiekty turystyczne, 2) fortyfikacje pruskie jako przyczynek do rozwoju turystyki na Warmii i Maurach, 3) elementy architektury i estetyki w zabytkowych obiektach turystycznych. Plonem jest książka *Fortyfikacje jako atrakcje turystyczne*, red. G. Białuński, Giżycko 2003.

⁵² Por. np. A. Żywicznyński, *Rozwój pruskich i niemieckich budowli obronnych w rejonie wielkich Jezior Mazurskich od 1786 do 1915 roku*, „Feste Boyen” nr 8, 2005, s. 21-30; cały numer (7, 2005) poświęcony pracom studentów Zakładu Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, który pracowali na twierdzy w Giżycku od 1996 r.; cały numer (5, 2005) poświęcony zabytkom dawnego Giżycka; P. Molski, *Konserwacja i rewitalizacja Twierdzy Boyen – prace dokumentacyjne*, „Feste Boyen” nr 4, 2004, s. 25-31; cały numer (3, 2003) poświęcony samej twierdzy wraz z trasą zwiedzania i opisem poszczególnych obiektów; H. Meye, *Z dziejów twierdzy Boyen*, oprac. G. Białuński, „Feste Boyen” nr 2, 2003, s. 39-46; J. Sekta, *Działalność muzeum Towarzystwa Miłośników Twierdzy Boyen w 2001 r.*, „Feste Boyen” nr 1, 2002, s. 63-64.

⁵³ Zob. A. Rzempełuch, *Architektura zamków warmińskich w świetle najnowszych badań*, „Folia Fromborensia” [dalej: Folia From.] R. I, 1992, s. 7-23; J. Semków, *Cmentarz kapitulny we Fromborku*, Folia From., R. II, 1999, s. 163-177; I. Kluk, *Obrazy Jerzego Pipera w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur*, Folia From., R. III, 2000, s. 51-69; I. Mirkowska, *Rozwój kaflki piecowych na przykładzie odkryć dokonanych przy ul. Wyspiańskiego w Reszlu*, tamże, s. 71-93; J. Semków, W. Wojnowska, *Pozostałości sztuki zdunskiej w regionie braniewskim*, tamże, s. 95-113.

⁵⁴ E. Topolnicka-Niemcewicz, *Słowo wstępne*, Folia From., R. I, 1992, s. 5.

⁵⁵ Pod redakcją J. Wysockiego, Olsztyn 2006.

⁵⁶ A. Rzempełuch, *Dziedzictwo kulturalno-artystyczne Warmii i Mazur w perspektywie nowego stulecia*, w: *Kultura Mazur, Warmii, Powiśla*, red. D. Sobolewska, B. Skrzypczak, S. Molda, Olsztyn 2001, s. 40-46.

⁵⁷ Np. R. Demby, *Olecko: czasy, ludzie, zdarzenia, Olecko 2000; Działdowo dawniej i dziś*, oprac. Z. Mogilnicki, Ł. Cichosz, Działdowo [2001]; E. Kurowski, *Dzieje Fromborka. Historia miasta od 1998 r.*, Frombork 2000; *Powiat szczytyński. Przeszłość – współczesność*, red. G. Jasiński, Z. Kudrzycki i A. Misiuk, Szczytno 2006; K. L. Skrodzki, *Dzieje ziemi zalewskiej 1305-2005*, Zalewo 2005.

dziedzictwo postaci działających na terenie danego obszaru⁵⁸, zabytki architektury⁵⁹ czy dziedzictwo kulinarne⁶⁰. Starostwo Powiatowe w Szczytnie (www.powiat.szczytno.pl) od 1999 r. wydaje „Rocznik Mazurski” (wcześniej przez 4 lata wydawany przez Związek Gmin Mazurskich Jurand). Pismo przedstawia problemy funkcjonowania społeczności lokalnej powiatu szczytyńskiego na tle dziejów państwa polskiego i pruskiego, od czasów prehistorycznych do współczesności⁶¹.

Niektóre z urzędów oprócz wspierania wydawnictw regionalnych, same inicjują i uczestniczą w projektach mających na celu rewaloryzację krajobrazu kulturowego regionu. Do nich zaliczyć należy Powiat Olsztyński, który od 2003 r. realizuje program „Ratujemy Kapliczki Warmińskie”. Celem programu jest odnowienie kapliczek z terenu powiatu olsztyńskiego we współpracy z gminami i przy aktywnym zaangażowaniu mieszkańców. Od 2004 r. Starostwo Powiatowe w Olsztynie (www.powiat-olsztyński.pl), wraz z Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim, uczestniczy w projekcie „Warmińska droga krajobrazowa”. Uczni i urzędnicy zastanawiają się, jak odnaleźć kompromis pomiędzy działaniami proekologicznymi, ochroną dziedzictwa historycznego regionu, atrakcyjnością turystyczną, a koniecznymi wymaganiami np. bezpieczeństwem podróżowania, transportem gospodarczym. W wyniku prac powstała dokumentacja niezbędna w pozyskaniu środków unijnych wspierających dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur. Dużą działalność wykazuje także Urząd Gminy w Purdzie (www.purda.pl), gdzie od kilku lat odkrywa się zapomniane dziedzictwo tego regionu: granicę reliktową między Warmią i Mazurami w Łąjsie (2004 r.), szlak biskupi na

⁵⁸ Przy bibliografii tych prac podałam wydawnictwa, bowiem wskazują one na różnorodne instytucje zainteresowane biografistyką: J. Chłosta, *Ludzie Olsztyna*, wyd. Urząd Miasta, Olsztyn 2003; M. Gradowski, A. Kasprzak-Miler, *Złotnicy na ziemiach północnej Polski. Cz. 1, Województwo pomorskie, kujawsko-pomorskie i warmińsko-mazurskie*, wyd. Ministerstwo Kultury, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, z serii: Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B, t. 104, Warszawa 2002; J. Szews, *Słownik biograficzny Ziemi Lubawskiej 1244-2000*, wyd. Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, Lubawa-Toruń 2000; M. Teodorowicz, *Odyseja kresowa*, wyd. Urząd do Spraw Kombatantów, Olsztyn 2001.

⁵⁹ Np. A. S. Labuda, *Niemieckie dziedzictwo historyczno-artystyczne w Polsce, sądy, stereotypy i opinie po II wojnie światowej*, w: *Wspólne dziedzictwo. Polsko-niemiecka współpraca konserwatorska 1970-2000*, red. A. Tomaszewski, D. von Winterfeld, [b.m.w.] 2001, s. 31-47; S. Piechocki, *Ratusz w Olsztynie*, Olsztyn 2001; A. Rzempoluch, *Architektura i urbanistyka Olsztyna 1353-1953. Od założenia miasta po odbudowę ze zniszczeń wojennych*, Olsztyn 2005; *Stulecie iltawskich wodociągów i kanalizacji: 1903-2003*, oprac. W. Niesiołędzki, Iława 2003; *Zamek w Lubawie: dawniej i dziś*, red. L. Kajzer, Lubawa-Toruń 2001.

⁶⁰ T. Zaworska, *Swojskie jadło. Przepisy kulinarne Warmii, Mazur i Powiela*, wyd. Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie, Olsztyn 2006.

⁶¹ Por. np. G. Świdorski, *Symbolika płaskorzeźb na cmentarzu żydowskim w Szczytnie*, „Rocznik Mazurski” [dalej: RM] t. X, 2006, s. 83-104; W. Ziemińska-Odojowa, *Wielokulturowa nekropolia w Dolinie Nidy*, RM t. VIII, 2004, s. 3-95; A. Czesła, *Tożsamość ewangelików w powiecie szczytyńskim*, RM t. VII, 2003, s. 102-123; M. Ostaszewska-Symonowicz, *Muzeum Mazurskie w Szczytnie*, RM t. VII, 2003, s. 153-159; W. Knercer, *Ślady na ziemi – pasymskie cmentarze*, RM t. VII, 2003, s. 160-163; B. Zalewska, *Klon. Przyczynek do problematyki ochrony układów ruralistycznych województwa warmińsko-mazurskiego*, RM t. VI, 2002, s. 116-127; S. Ambroziak, *Dzieje parafii, kościołów i życia religijnego gminy Jedwabno (Jedwabno, Małga, Nowy Dwór)*, RM t. V, 2001, s. 3-30; W. Knercer, *Ocalić od zapomnienia. Piąta edycja konkursu o cmentarzach Warmii i Mazur*, RM t. V, 2001, s. 73-77.

Warmię (2006 r.), figurę Chrystusa z Pajtuńskiego Młyna (2007 r.). W najbliższych planach jest renowacja XIX-wiecznej, wciąż działającej kuźni w Purdzie.

Oddzielnie należy omówić działalność Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie (<http://kobidz.pl>), powstałego w 2005 r., jako oddział terenowy Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków. Działalność Ośrodka koncentruje się na rozpoznawaniu, badaniu i dokumentowaniu środowiska kulturowego regionu, gromadzeniu i udostępnianiu informacji o środowisku kulturowym oraz upowszechnianiu wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego. Oddział olsztyński skupia specjalistów z dziedziny historii sztuki, archeologii, architektury, historii i etnografii, których potencjał naukowy jest wykorzystywany przy pracach badawczych prowadzonych w regionie. Zgodnie ze Statutem, Ośrodek stanowi zaplecze merytoryczne dla Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie oraz delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków. Współpracuje również z jednostkami samorządów terytorialnych, muzeami, szkołami, parafiami i związkami wyznaniowymi oraz innymi organizacjami i instytucjami kulturalno-naukowymi. Jednym z projektów jest „Nasze dziedzictwo – aleje przydrożne Warmii i Mazur”, którego celem jest opracowanie efektywnego programu ochrony alei przydrożnych, programu, który będzie kompromisem między koniecznością rozwoju infrastruktury komunikacyjnej a ochroną dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Efektem podjętych prac jest stworzenie katalogu alei przydrożnych, w którym zawarto opis poszczególnych alei – łącznie z naniesieniem na mapę – oraz wytypowano aleje do objęcia ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Innym projektem są „Badania nad zabytkowymi wieżbami dachowymi”. Zebrane materiały służą do stworzenia systematyki typów konstrukcji występujących w danym regionie oraz ich podstawowej analizy historycznej. Kolejny to „Raport o zabytkach kolejnictwa na terenie województwa”. Projekt ma na celu inwentaryzację zarówno samych obiektów dworcowych, jak też towarzyszącej im kolejowej zabudowy mieszkaniowej oraz innych obiektów związanych z infrastrukturą kolei. Dalsze projekty skupione są na poszczególnych miastach, m.in. „Wojewódzka ewidencja zabytków Miasta Ostróda”, „Waloryzacja wartości urbanistycznych Miasta Szczytno”, czy „Gminna ewidencja zabytków miasta Giżycko”.

Działalność naukową i wydawniczą prowadzą także muzea. Pracownicy merytoryczni muzeów na Warmii i Mazurach publikują swoje ustalenia badawcze w wydawnictwach muzealnych oraz innych czasopismach naukowych. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (www.muzeum.olsztyn.pl) poszczycić się może opracowaniami na temat kartografii i numizmatyki⁶², obrazu miasta w fotografii na przestrzeni XIX i XX wieku⁶³, zwyczajów ludowych⁶⁴ i złotnictwa sakralnego⁶⁵. Spośród innych muzeów warto wymienić publikacje

⁶² S. Augustowicz, *Zbiory kartograficzne Muzeum Warmii i Mazur*, „Zeszyty Muzeum Warmii i Mazur” z. 5, 2000, s. 3-105; Z. Januskiewicz, *Skarby monet w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie*, Olsztyn 2001.

⁶³ C. Grabowska, M. Strzyżewska, *Olsztyn 1900-2000 [katalog wystawy]*, Olsztyn 2000; C. Grabowska, *Olsztyn na starych pocztówkach. Olsztyn auf alten Postkarten*, Olsztyn 2003.

⁶⁴ E. Kaczmarek, *Ludowe zwyczaje bożonarodzeniowe na Warmii i Mazurach*, Stud. Anger. t. 12, 2006, s. 16-20; tejże, *Zwyczaje wiosenne na Warmii i Mazurach dawniej i dziś*, Stud. Anger. t. 9, 2004, s. 9-13.

⁶⁵ M. Okulicz, *Złotnictwo sakralne dominium warmińskiego od XIV do XVIII wieku*, Olsztyn 2005.

Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku⁶⁶ (www.frombork.art.pl), Muzeum w Ostródzie⁶⁷, czy Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie⁶⁸, które bazując głównie na swoich zbiorach, omawiają jedynie wybrane fragmenty dziedzictwa kulturowego tego regionu. Prężnie działają także archeolodzy z Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Kętrzynie⁶⁹ i pracownicy Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku (www.muzeumolsztynek.com.pl). Podstawowym zadaniem skansenu jest szeroko rozumiana ochrona odziedziczonych dóbr kultury oraz ich udostępnianie w celach naukowych i edukacyjnych. Tylko dwa muzea wydają regularnie swoje czasopisma. Oprócz wspomnianych już „Studia Angerburgica” z Węgorzewa, ukazuje się także rocznik Muzeum Ziemi Piskiej w Piszku – „Znad Pisy”. Porusza on tematykę pogranicza dawnych Prus i Polski oraz szeroko rozumianą historię Mazur, zagadnienia przyrody oraz życia intelektualnego Piszka i okolic⁷⁰.

Wybranymi elementami spuścizny po poprzednich pokoleniach zajmują się także wydawnictwa i ośrodki kościelne. Wymienić tu należy przede wszystkim Wydział Duszpasterski Kurii Archidiecezji Warmińskiej, wydawnictwo „Posłaniec Warmiński” oraz wspomniane już wydawnictwo „Hosianum”, które współpracuje z Wydziałem Teologii UWM. W ramach tych ośrodków prowadzone są badania nad dziedzictwem Kościoła katolickiego, zarówno postaci⁷¹, dziejów parafii⁷², jak i samych kościołów⁷³ wraz z ich wyposażeniem, stanowiącym niekiedy unikalne dziedzictwo kultury artystycznej polskiej, niemieckiej, czy szerzej – europejskiej.

Problematyką dziedzictwa zajmują się nie tylko ośrodki i instytucje regionalne. Jest to temat tak fascynujący, że podejmują go także inne ośrodki naukowe i uniwersyteckie w Polsce. Na pierwszym miejscu należy wymienić Instytut Zachodni w Poznaniu. Instytucja powstała już w 1944 r. i przez długi czas specjalizowała się w niemcoznawstwie. Od kilkunastu lat prowadzone tam badania mieszczą się w zakresie problematyki: Polska – Niemcy – Europa. Tak więc dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur wpisane jest w szerszy

⁶⁶ Np. T. Piaskowski, H. Szkop, *Zabytki Fromborka*, Frombork 2003.

⁶⁷ Np. *Szkice z dziejów Ostródy*, red. R. Sajkowski, Ostróda 2003.

⁶⁸ K. Jarosz, J. M. Łapo, *Rzecz o imię Helwingu*, Węgorzewo 2002. Zob. także teksty o muzeum: J. M. Łapo, *Początki wegoborskiego muzealnictwa*, Stud. Anger t. 6, 2001, s. 112-115; tegoż, *10 [Dziesięć] lat Muzeum Kultury Ludowej – kalendarium*, Stud. Anger t. 6, 2001, s. 146-147.

⁶⁹ Por. referaty, które wygłosił archeolog pracujący w Muzeum, Mariusz Wyczółkowski 14 XII 2005 r. na Seminarium Bałtyjskim w PMA w Warszawie „Wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy Poganówko na pograniczu Barcji i Galindii” czy 19 IV 2007 r. na Wykładach Zamkowych w Olsztynie „Krzyżackie systemy obronne na terenie Barcji”.

⁷⁰ Np. A. Bagińska, *Analiza słownictwa gwarowego mieszkańców wsi Kruszewo w powiecie piskim*, „Znad Pisy” nr 12, 2003, s. 264-275; K. Worobiec, *Chalupa z Warnowa jako przykład mazurskiej chalupy podcieniowej*, „Znad Pisy” nr 11, 2002, s. 75-99; P. Olszak, *Kościół w Różyńsku Wielkim*, „Znad Pisy” nr 9, 2000, s. 49-54; T. Żurkowska, *Roślinność zapomnianych mazurskich cmentarzy – symbolika i wierzenia ludowe*, tamże, s. 158-165.

⁷¹ Np. S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink: rządcą diecezji warmińskiej w latach 1951-1953*, Olsztyn 2006.

⁷² Np. E. Gołaszewska, *Klewiki. Z dziejów kościoła i parafii*, Olsztyn 2002; Z. J. Kępa, *Z dziejów kościoła i parafii św. Jerzego w Kętrzynie. W 50. rocznicę powstania parafii rzymskokatolickiej*, Kętrzyn-Lublin 2004; U. Laskowska, *Barczewo. Z dziejów parafii św. Anny*, Olsztyn 1999.

⁷³ Np. W. Szymański, A. Rzymyska, *Kościół farny św. Piotra i Pawła w Moragu*, Morąg 2000; J. Żelawski, *Opowieść o zapomnianym Gietrzwałdzie*, Kraków 2004; J. M. Wojtkowski, *Świątynie ewangelickie przekazane katolikom na Warmii i Mazurach w latach 1972-1992*, Olsztyn 2002.

kontekst stosunków polsko-niemieckich na całych Ziemiach Zachodnich i Północnych. Badania nad dziedzictwem kulturowym nasiliły się w latach 90. XX w. Ich efektem są znaczące dzieła zbiorowe pod redakcją Zbigniewa Mazura: *Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Poznań 1997 oraz *Wspólne dziedzictwo? Ze studiów nad stosunkiem do spuścizny kulturowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Poznań 2000. W pracach tych zamieszczono wiele interesujących tekstów dotyczących Śląska, Ziemi Lubuskiej, Pomorza Zachodniego, a także Warmii i Mazur⁷⁴. Oprócz tego Z. Mazur poświęcił dziedzictwu kulturowemu jeszcze dwie prace⁷⁵: *Dziedzictwo ziem zachodnich i północnych w stosunkach polsko-niemieckich (1990-1998)* oraz *O adaptacji niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*.

Spośród badaczy pracujących w Instytucie Zachodnim, znaczą część swoich zainteresowań poświęcających Warmii i Mazurom, należy wymienić Andrzeja Saksona, który przez długi czas związany z Olsztynem, zajmuje się naukowo tym regionem już ponad dwadzieścia pięć lat⁷⁶. Ostatnio (2005-2006) realizował projekt „Tożsamość lokalna i regionalna współczesnych mieszkańców byłych Prus Wschodnich”, w którym starał się ustalić stan tożsamości lokalnej i regionalnej mieszkańców dzisiejszej Warmii i Mazur oraz Obwodu Kalinigradzkiego⁷⁷. Poprzez wywiad, obserwację zewnętrzną, studium przypadku i kwestionariusz ankiety badał obraz społeczeństwa tego regionu, postrzeganie historii i współczesne problemy z własną tożsamością.

Innym badaczem związanym z Instytutem Zachodnim, ale także z Instytutem Filologii Germańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Polską Akademią Nauk, jest Hubert Orłowski. Jest on znawcą literatury niemieckiej i stereotypów polsko-niemieckich. W ostatnich latach poświęcił kilka prac dziedzictwu Prus Wschodnich i Warmii⁷⁸.

⁷⁴ Na uwagę zasługują artykuły: B. Domagały, *Mniejszość niemiecka i Wspólnota Kulturowa „Borussia” wobec niemieckiego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur*; J. Jasińskiego, *Polska wobec dziedzictwa historycznego Prus Wschodnich po 1945 r.*; I. Liżewskiej, *Zabytki w naszych rękach. O ochronie dóbr kultury na Warmii i Mazurach w latach 1945-1989*; J. Chłosty, *Dziedzictwo kulturowe Warmii w świadomości rodowitych mieszkańców*; M. Wagińskiej-Marzec, *Jak zmieniano nazwy miejscowości na Warmii i Mazurach po 1945 r.*

⁷⁵ Z. Mazur, *Dziedzictwo Ziemi Zachodnich i Północnych w stosunkach polsko-niemieckich (1990-1998)*, Poznań, w serii: „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 13, 1999; tegoż, *O adaptacji niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Polacy i Niemcy po II wojnie światowej. Materiały pomocnicze do nauki historii i wiedzy o społeczeństwie*, Poznań 2001, z. 6.

⁷⁶ Tematykę dziedzictwa Warmii i Mazur, głównie historycznego i politycznego, podejmuje m.in. w: *Tożsamość regionalna społeczeństw postmigracyjnych – województwo warmińsko-mazurskie*, „Regiony Polski” 2001, nr 1, s. 65-82; *Kontrowersje wokół odszkodowań majątkowych w Niemczech i Polsce*, „Przegląd Politologiczny” 2002, nr 2, s. 71-85; *Mazurskość nie podlega głębszej refleksji*, D. Jarosiński, „Kresy” 2005, nr 1-2, s. 83-90; *Mazury – pomiędzy polskością a niemieckością*, „Przegląd Polonijny” R. 30, z. 3, 2004, s. 47-60; *Nowe spojrzenie? Rozważania o ostatnich publikacjach dotyczących Mazurów*, „Masovia” t. 6, 2003, s. 169-182; *Położenie ludności mazurskiej w powiecie Szczytno w latach 1950-1952 w świetle dokumentów Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, „Rocznik Mazurski” t. 7, 2003, s. 67-85; *Przeszłość i teraźniejszość stosunków polsko-niemieckich w świadomości społecznej Polaków*, Poznań 2002; *Ziemie Odzyskane – Ziemie Zachodnie i Północne 1945-2005. 60 lat w granicach państwa polskiego*, red. A. Sakson, Poznań 2006.

⁷⁷ A. Sakson, *Tożsamość lokalna i regionalna współczesnych mieszkańców byłych Prus Wschodnich*, „Przegląd Zachodni” [dalej PZ] 2006, nr 1, s. 221-224.

⁷⁸ H. Orłowski, *Warmia z oddali. Odpominanie*, Olsztyn 2000; tegoż, *Za górami, za lasami...*

Inny bardzo interesujący projekt realizowany niedawno przez pracowników Instytutu Zachodniego, a związany tematycznie z dziedzictwem, to interdyscyplinarny projekt „Purda Duża. Studium tożsamości i pamięci polsko-niemieckiego pogranicza”⁷⁹. W ramach niego odbył się obóz badawczy na terenie starej warmińskiej wsi Purda w powiecie olsztyńskim, w którym uczestniczyła młodzież z Polski i Niemiec, a pieczę naukową sprawowali profesorowie: Andrzej Sakson, Robert Traba i Hubert Orłowski. Badania socjologiczne prowadzone były na kilku poziomach w postaci wywiadów z ekspertami, wywiadów narracyjnych z wybranymi mieszkańcami, spotkań z liderami, badań za pomocą kwestionariusza ankiety, obserwacji uczestniczących, opisu topografii wsi oraz digitalizacji zdjęć i dokumentów z prywatnych zbiorów mieszkańców. W ich efekcie uzyskano obraz pamięci o przeszłości wsi i jej dawnych mieszkańcach, krajobraz kulturowy, topografię miejsc szczególnych dla mieszkańców. Projekt zaplanowany na dwa lata, zakończył się latem 2006 r. wystawą ukazującą wyniki badań prezentowaną na festynie w Purdzie Dużej. W dalszym ciągu wyniki tych badań są publikowane i popularyzowane zarówno w Polsce, jak i za granicą.

Efektom innego projektu, realizowanego w 2005 r., jest bardzo ciekawe czasopismo „Siedlisko. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość społeczności na Ziemiach Zachodnich i Północnych”. Projekt nosił nazwę „Dylematy kultury w społeczeństwie postmigracyjnym – Ziemie Zachodnie i Północne” i miał na celu przebadanie tendencji rozwojowych i problemów tożsamościowych instytucji kultury oraz stworzenie forum współpracy i wymiany doświadczeń. Efektom było powołanie pisma „Siedlisko”, a także pilotaż programu badawczego „Rola muzeów w kształtowaniu tożsamości lokalnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych”. Do tej pory ukazały się cztery numery pisma, w których poruszono również problematykę dziedzictwa Warmii i Mazur⁸⁰.

Wyniki badań pracowników Instytutu Zachodniego publikowane są we własnym wydawnictwie, które oprócz prac monograficznych wydaje również serię „Zeszyty Instytutu Zachodniego”. Na ich łamach poruszane są m.in. problemy świadomości historycznej mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych⁸¹. Pismem Instytutu Zachodniego, wydawanym od 1945 r., jest „Przegląd Zachodni”, podejmujący głównie tematykę polsko-niemiecką w kontekście przemian globalizacyjnych, historii Europy Środkowo-Wschodniej, Unii Europejskiej czy świata. Tematyka warmińsko-mazurska w ostatnich latach nie pojawia się na łamach tego pisma prawie wcale. Wyjątkiem jest tu tekst mojego autorstwa, w którym poruszam kwestie postrzegania tego, co zastała ludność osiedlająca się na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej, jej stosunku do znajdującej się tu spuścizny po uciekających Niemcach, problemów gospodarczych i politycznych pierwszych lat powojennych⁸².

O niemieckiej literaturze Prus Wschodnich 1863-1945, Olsztyn 2003; tegoż, *Rzecz o dobrach symbolicznich. Gietrzwałd 1877*, Olsztyn 2005.

⁷⁹ M. Tujdowski, *Purda Duża. Studium tożsamości i pamięci polsko-niemieckiego pogranicza*, PZ 2006, nr 1, s. 217-218.

⁸⁰ J. Jasiński, *Bismarck i inne przypadki. Droga na manowce*, „Siedlisko” 2006, nr 1, s. 3-7; R. Żytyńiec, *Od „skandalu” do „większego Prania”*. *O Muzeum Michała Kajki w Ogródku*, tamże, s. 20-24.

⁸¹ Z. Mazur, K. Wawruch, *Nauczyciele wobec przeszłości Ziemi Zachodnich i Północnych*, „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 9, 1998; tychże, *Niemieckie komponenty w świadomości historycznej studentów Ziemi Zachodnich i Północnych*, „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 26, 2002.

⁸² I. Lewandowska, *Warmia i Mazury w latach 1946-1956 w relacji krakowskiego historyka Władysława Ogrodzińskiego*, PZ 2005, nr 3, s. 128-145.

Oprócz Instytutu Zachodniego dziedzictwem kulturowym Warmii i Mazur zajmują się w Poznaniu także inne instytucje naukowe. Jest to chociażby Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk⁸³ czy Instytut im. Oskara Kolberga⁸⁴.

Innym ośrodkiem naukowym podejmującym tematykę historii i kultury dzisiejszego obszaru Warmii i Mazur, jest Toruń. Przede wszystkim wymienić należy środowisko naukowe skupione wokół Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Towarzystwa Naukowego. Powstało tu wiele znamienitych prac dotyczących zakonu krzyżackiego⁸⁵, państwa pruskiego i Prus Królewskich⁸⁶, dziejów Pomorza czy Ziemi Lubawskiej⁸⁷.

W Polskiej Akademii Nauk w Warszawie także prowadzi się studia nad dziedzictwem Warmii i Mazur. W Instytucie Sztuki powstało ostatnio obszernie, 5-tomowe dzieło *Warmia i Mazury*⁸⁸. To wydawnictwo przerasta wielokrotnie wszystko, czego w zakresie dokumentacji folkloru muzycznego Warmii i Mazur dotąd dokonano. Jest wynikiem szczegółowych badań terenowych utrwalonych w nagraniach w okresie powojennym i – co warto podkreślić – zostało opracowane przez grono specjalistów: dialektologów, folklorystów i muzykologów. Publikacja składa się z kilku części – cz. 1: Pieśni doroczne i weselne; cz. 2: Pieśni balladowe i społeczne; cz. 3: Pieśni zalotne i miłosne; cz. 4: Pieśni rodzinne i taneczne; cz. 5: Pieśni religijne i popularne. W każdej z nich są zaprezentowane sylwetki wykonawców, omówione poszczególne obrzędy, podane teksty pieśni i zapisy nutowe. Zważywszy, że praca obejmuje prawie 500 pieśni i ponad 400 wykonawców z ok. 200 miejscowości, przyznać należy, że jest to olbrzymi wkład w ratowanie dziedzictwa kultury ludowej Warmii i Mazur. Instytut Sztuki PAN wydał ponadto zbiór fotografii z dawnych Prus Wschodnich pochodzących z Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu⁸⁹. W Instytucie Języka Polskiego w Pracowni Słownika Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa od wielu lat prowadzi się badania nad gwarą warmińską i mazurską. Pierwszy tom wyszedł w 1987 r., w 2002 r. ukazał

⁸³ Wydano m.in. *Historia Pomorza*. T. 3: (1815-1850). Cz. 3, *Kultura artystyczna i umysłowa*, red. G. Labuda; oprac. B. Mansfeld [et al.], Poznań 2001.

⁸⁴ Wydano m.in. G. Gizewiusz, *Pieśni ludu znad górnej Drwęcy w parafiach ostródzkiej i kraplewskiej zbierane od 1836 do 1640 roku*, z rękopisu opracowała, wstępem i komentarzami opatrzyła D. Pawlak, Poznań 2000.

⁸⁵ Np. M. Biskup, *Opera minora. Studia z dziejów zakonu krzyżackiego, Prus, Polski i krajów nadbałtyckich*, Toruń 2002; Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, przetł. S. Wyszomirski; wstępem i komentarzem historycznym opatrzył J. Wenta, Toruń 2004; *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XII-XVI wieku*, red. Z. H. Nowak przy współpracy R. Czai, Toruń 2000; *Zakon krzyżacki i jego państwo w Prusach. Wybór tekstów źródłowych*, red. A. Radziwiński, Toruń 2005.

⁸⁶ Np. *Prusy i Inflanty. Między średniowieczem a nowożytnością. Państwo, społeczeństwo, kultura. Zbiór studiów*, red. B. Dybaś i D. Makiła, Toruń 2003; S. Salmonowicz, *Prusy Królewskie w XVII-XVIII wieku. Studia z dziejów kultury*, Toruń 2002.

⁸⁷ Np. J. Falkowski, *Ziemia Lubawska. Przyroda, historia, osadnictwo, społeczeństwo, gospodarka*, Toruń 2006; *Historia Pomorza*, t. 4, (1850-1918). Cz. 2, *Polityka i kultura*, red. S. Salmonowicz, oprac. J. Borzyszkowski [et al.], Toruń 2002.

⁸⁸ *Warmia i Mazury*, oprac. B. Krzyżaniak, A. Pawlak, cz. 1-5, z serii: „Polska Pieśń i Muzyka Ludowa”: źródła i materiały, t. 3, Warszawa 2002.

⁸⁹ *Fotograf przyjechał! Mieszkańcy dawnych Prus Wschodnich na fotografiach pochodzących ze zbioru Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu*, aut. kat. i wystawy J. Przytkowski, P. Jamski; aut. oryg. fot. O. Bittrich [et al.], Warszawa 2005.

się tom czwarty, obejmujący kolejne litery alfabetu⁹⁰. To również jest dzieło monumentalne opracowujące gwarę zbieraną przez dziesięciolecia.

W Warszawie tematyką dziedzictwa Warmii i Mazur zajmuje się także Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego⁹¹ oraz badacze Niemieckiego Instytutu Historycznego. Wśród tych ostatnich wymienić należy Niemca, pracującego w Polsce a posiadającego korzenie mazurskie, Andreasa Kosserta⁹². Problematyką dziedzictwa architektonicznego terenu byłych Prus Wschodnich zajmuje się Jan Salm, pracujący w Zakładzie Historii Architektury, Budowy Miast i Konserwacji Zabytków Instytutu Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej⁹³. Pojedyncze prace powstały w wydawnictwie Biblioteki Narodowej w Warszawie⁹⁴, na Uniwersytecie w Białymstoku⁹⁵, w Instytucie Niemiec i Europy Północnej w Szczecinie⁹⁶ oraz w Lublinie⁹⁷.

Analizując publikacje w poszczególnych czasopismach oraz wydawnictwach regionalnych i ogólnopolskich spotkałam wiele nazwisk badaczy, którzy nie są związani z żadną instytucją naukową – są to zarówno emerytowani naukowcy, bądź też badacze na tyle znani i cenieni, że swoje odkrycia i ustalenia publikują w różnych miejscach, starając się jak najszerzej popularyzować dziedzictwo Warmii i Mazur. Spośród dziesiątków pojedynczych niezależnych badaczy wybrałam tych najbardziej znaczących. Ze środowiska naukowego należy przede wszystkim wymienić wspomnianego już Janusza Jasińskiego. Ten wybitny historyk, były pracownik m.in. Ośrodka Badań Naukowych w Olsztynie i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, od pół wieku bada dzieje i kulturę Warmii i Mazur,

⁹⁰ *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. 4, L-N, red. H. Perzowa i D. Kołodziejczykowa, Warszawa-Kraków 2002.

⁹¹ Por. publikacje: *Antiquitates Prussiae. Studia z archeologii dawnych ziem pruskich*, red. J. Kolendo i W. Nowakowski, Warszawa 2000; *Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum. Polska*, t. 1, *Mazury*, oprac. W. Nowakowski, Warszawa 2001; P. Szymański, *Mikroregion osadniczy z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salet na Pojezierzu Mazurskim*, Warszawa 2005.

⁹² *Mazury – tradycja i codzienność*, wybór i post. A. Kossert, Olsztyn 2002; A. Kossert, *Mazury. Zapomniane południe Prus Wschodnich*, Warszawa 2004.

⁹³ J. Salm, *Odbudowa miast wschodniopruskich po I wojnie światowej*, Olsztyn 2006; tegoż, *Bodo Ebhardt i jego wizja odbudowy Nidzicy*, „Rocznik Mazurski” T. V, 2001, s. 31-42; tegoż, *Kurt Frick i inni, czyli zapomniana architektura Prus Wschodnich*, „Borussia” Nr 24/25, 2001, s. 89-100; tegoż, *Miasta po trzykroć odbudowywane. Koleje losu miejskich ośrodków historycznych Polski Północno-Wschodniej w 20 wieku*, w: *Tożsamość miasta odbudowanego. Autentyzm – integralność – kontynuacja. Międzynarodowa konferencja ICOMOS*, Gdańsk 2001; tegoż, *Ściany wnętrza urbanistycznych w historycznych ośrodkach Polski północno-wschodniej – problem konserwatorski i architektoniczny*, w: *Materiały z seminarium Historyczne wnętrza urbanistyczne, Polskie dziedzictwo – kultura, przyroda*, Toruń 19-20 września 2001, Toruń-Warszawa 2001, s. 83-92; J. Salm, H. J. Jakubeit, *Projekt Słobity – przyczynek do współpracy między uczelniami architektonicznymi Niemiec i Polski*, w: *Wspólne dziedzictwo, Das gemeinsame Kulturerbe. Polsko-niemiecka współpraca konserwatorska 1970-2000*, red. A. Tomaszewski i D. Von Winterfeld, Warszawa 2001, s. 121-132.

⁹⁴ J. Szelięga, *Działalność kartograficzna Samuela i Jana Władysława Suchodolców w Prusach w XVII i XVIII wieku*, z serii: „Zabytki Polskiej Kartografii”, z. 8, Warszawa 2004.

⁹⁵ E. Konończuk, *Literatura i pamięć na pograniczu kultur (Erwin Kruk – Ernst Wiechert – Johannes Bobrowski)*, Białystok 2000.

⁹⁶ *Prusy. Pamięć i dziedzictwo*, red. B. Kerski, Szczecin 2002.

⁹⁷ E. Gigilewicz, *Herby biskupów warmińskich*, Lublin 2001.

w ostatnich latach poświęcając wiele miejsca dziedzictwu historycznemu⁹⁸. Innym naukowcem związanym początkowo z Olsztynem, Wspólnotą Kulturową „Borussia”, następnie z Warszawą (Niemiecki Instytut Historyczny oraz Uniwersytet Warszawski) a obecnie z Berlinem (Polski Instytut Historyczny), jest Robert Traba. Jego prace poruszają złożone problemy tożsamości dawnych Wschodnioprusaków oraz recepcję dziejów tej krainy przez współczesnych mieszkańców Polski i Niemiec⁹⁹. Kolejnym historykiem utrwalającym dziedzictwo Warmii i Mazur jest Jan Chłosta, związany przez ostatnie lata ze Stowarzyszeniem „Civitas Christiana”. Jego artykuł *Kościół katolicki wobec dziedzictwa kulturowego Warmii po 1945 roku*¹⁰⁰ dogłębnie porusza stosunek duszpasterzy i władz kościelnych do spuścizny ponemieckiej na Warmii. Ponadto Chłosta zajmuje się odkrywaniem historycznej Warmii i postaci, które przyczyniły się do ratowania jej dziedzictwa po II wojnie światowej¹⁰¹. Natomiast inny historyk – Tadeusz Filipkowski, bada rolę nauczycieli w utrwalaniu dziedzictwa historycznego Warmii i Mazur¹⁰².

Spśród innych prac warto wymienić dwa albumy autorstwa małżeństwa Małgorzaty Jackiewicz-Garniec i Mirosława Garnca omawiające założenia dworsko-pałacowe dawnych Prus Wschodnich oraz zamki państwa krzyżackiego na terenie Warmii, Mazur i Powiśla¹⁰³. Poprzez rzetelne teksty napisane przez historyka sztuki, rzuty założeń architektonicznych, szkice i rysunki z dawnych czasów, a także współczesne zdjęcia można stwierdzić, że są to prace dające obraz spuścizny kulturowej, jaką dysponuje dzisiaj województwo warmińsko-mazurskie. Należy także wskazać na Stanisława Achremczyka, badającego i popularyzującego dzieje miast i Warmii¹⁰⁴; Edwarda Cyfusa dającego obraz wspólnoty warmińskiej w okresie międzywojennym i powojennym oraz popularyzującego gwarę warmińską¹⁰⁵; Marka Jerzego Łapo, badającego głównie dziedzictwo archeologiczne tego regionu¹⁰⁶;

⁹⁸ Jego ostatnie prace to: *Polska wobec niepolskiego dziedzictwa Prus Wschodnich*, w: *Postawy oraz wzajemne stosunki grup etnicznych i narodowościowych na Mazurach (XIV-XX w.)*, red. G. Białuński i G. Jasiński, Giżycko 1999, s. 112-117; *Czy powinniśmy odcinać się od pojęcia Ziemię Odzyskaną?*, „Echa Przszłości” t. 5, 2004, s. 315-320; *Dzieje Placu Trzech Krzyży w Olsztynie*, „Universitas Gedanensis” R. 16, nr 1, 2004, s. 107-120; *Spory o polskość mazurskiego poety Michała Kajki*, „Acta Cassubiana” t. 8, 2006, s. 59-65.

⁹⁹ *Por. Kraina tysiąca granic. Szkice o historii i pamięci*, Olsztyn 2003; *Wschodniopruskość. Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec*, Warszawa 2005.

¹⁰⁰ MSH t. 3, 2001, s. 9-19.

¹⁰¹ *Por. Słownik Warmii (historyczno-geograficzny)*, Olsztyn 2002; *Warmiak z Podhala. Władysław Gębik pedagog, folklorysta, literat*, Olsztyn 2006; *Aby pieśń zachowała się cało. Wspomnienia o Janie Lubomirskim*, wstęp i oprac. J. Chłosta, Olsztyn 2005.

¹⁰² T. Filipkowski, *Nauczyciele w utrwalaniu dziedzictwa historycznego Warmii i Mazur*, MSH t. 3, 2001, s. 20-31.

¹⁰³ *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich. Dobra utracone czy ocalone*, ze słowem wstępnym M. Dönhoff, A. Eulenburg, K. Wróblewskiej, Olsztyn 1999; *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach. Powiśle, Warmia, Mazury*, Olsztyn 2006.

¹⁰⁴ *Np. Dzieje Gietrzwałdu do roku 1945*, Olsztyn 2002; *Itawa. Dzieje miasta*, Olsztyn 2005; *Olsztyn. Dzieje miasta*, Wrocław 2003; *Orneta. Dzieje miasta*, Olsztyn 2006.

¹⁰⁵ *A życie toczy się dalej...*, cz. 1, Olsztyn 2003; cz. 2, Olsztyn 2006 [są to wspomnienia matki Warmiaczki]; *Po naszymu. Gawędy warmińskie*, Olsztyn 2000.

¹⁰⁶ *Por. Czy na pewno wczesnośredniowieczne? Pytania o chronologię tzw. „bab pruskich”*, Stud. Anger. t. 11, 2006, s. 47-54; *Nieznane zabytki z kamienia gładzonego z terenu Mazur*, „Masovia” t. 4, 2001, s. 89-94; *O tajemniczym stanowisku archeologicznym w Okartowie*, „Znad Pisy” nr 11, 2002, s. 24-31; *W poszukiwaniu końca średniowiecza na Mazurach. Uwagi na marginesie badań wykopalis-*

Tadeusza Matulewicza, zajmującego się dziedzictwem osadników z Wileńszczyzny¹⁰⁷; Stanisława Piechockiego, popularyzującego magiczne miejsca Olsztyna¹⁰⁸; Witolda Fillera, zajmującego się dziedzictwem Grunwaldu¹⁰⁹ oraz Bernarda Martina, ukazującego mity narosłe wokół dziedzictwa Mazur¹¹⁰.

Spośród wydawnictw prowadzących własną proregionalną politykę wydawniczą wymienić należy wydawnictwo Waldemara Mierzwy z Dąbrówna, publikujące ciekawe pozycje w serii „Moja Biblioteka Mazurska” dotyczące spuścizny kulinarnej, historii miast, edycji źródłowych, podań ludowych ukazujących ówczesne postrzeganie świata i w ten sposób ratujące dawne dziedzictwo tych ziem¹¹¹. W Olsztynie natomiast działają trzy ważne wydawnictwa. Pierwsze to Pracownia Wydawnicza Elżbiety Skóry „Elset”. Dzięki jej staraniom ukazały się m.in. prace poświęcone dziedzictwu Świętej Warmii, dziejom Olsztyna, muzyce europejskiej w zabytkach Warmii i Mazur¹¹². Drugie natomiast (kolejność nie ma tu znaczenia) to Wydawnictwo Tomasza Śrutkowskiego „Wers”. W ostatnich latach w jego dorobku ukazały się m.in. prace dotyczące kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynie, obrazu dawnego Olsztyna uchwyconego na starej pocztówce czy we wspomnieniach pierwszych osadników¹¹³. Warta odnotowania jest także jego seria „Kalendarzy Olsztyna”, która ukazuje się co roku i oprócz tradycyjnych karteek z kalendarza zawiera także wiele ciekawych informacji z historii i kultury dawnego miasta. Trzecie z kolei to wydawnictwo Sławomira i Marii Fafińskich „Littera”. Publikuje dzieła olsztyńskich historyków: J. Jasińskiego i S. Achremczyka i tym samym przyczynia się do pogłębiania zainteresowania przeszłością Warmii i Mazur¹¹⁴.

kowych na przykościelnym cmentarzu w Węgorzewie (Węgoborku), „Pruthenia” t. 1, 2006, s. 126-139; J. M. Łapo, W. Ossowski, *Późnośredniowieczne i wczesnonowoczesne naczynia ceramiczne znalezione w mazurskich jeziorach. Przyczynek do paleohydrologii oraz historii Krainy Wielkich Jezior Mazurskich, Masovia*” t. 3, 2000, s. 191-205.

¹⁰⁷ T. Matulewicz, *Wileńskie rodowody*, red. T. Śrutkowski, Olsztyn 2005.

¹⁰⁸ Np. *Olsztyn magiczny*, Olsztyn 2002; *Olsztyn nie tylko magiczny*, Olsztyn 2005.

¹⁰⁹ W. Filler, *„Oto jest olbrzymów dzieło”*. Grunwald w polskiej literaturze i sztuce, Toruń 2005.

¹¹⁰ B. Martin, *Mazury: mity i historia*, przekł. J. Szymczyk, Warszawa [2000].

¹¹¹ Np. *Dawna Ostróda. Obrazy z życia wschodniopruskiego miasta*, red. W. Mierzwa, R. Wolski; tł. na jęz. niem. G. Cygan, J. B. Kozłowski, E. Steiner, Dąbrówno-Warszawa 2006; *Kronika miasta Miłomłyn 1800-1922*, oprac. G. Jasiński; przeł. M. Szymańska-Jasińska, K. Uchowicz, Dąbrówno 2005; *Kronika parafii ewangelickiej w Rynie w Prusach Wschodnich. Ułożona przez proboszcza ryńskiego Alberta Sapatkę z okazji jubileuszu 300-lecia istnienia tutejszego kościoła (1604-1904)*, przeł. M. Szymańska-Jasińska; oprac. oraz wstępem poprzedził G. Białuński i G. Jasiński, Warszawa-Dąbrówno 2003; W. Mierzwa, *Dąbrówno. Gilgenburg, którego nie ma*, Dąbrówko-Olsztyn 2000; *Smak Mazur. Kuchnia dawnych Prus Wschodnich*, wybór przepisów T. Ostojki, wstęp i oprac. R. Wolski, Dąbrówno-Warszawa 2006; M. Töppen, *Historia okręgu i miasta Olsztynka*, Dąbrówno 2004, przeł. M. Sacha; oprac. oraz wstępem poprzedzili G. Białuński i G. Jasiński; *W cieniu Zamkowej Góry. Zbiór podań ludowych z Mazur Wschodnich*, zebrał, przeł. i oprac. J. M. Łapo, Dąbrówno 2006.

¹¹² *Muzyka europejska w zabytkach Warmii i Mazur*, oprac. merytoryczne L. Szarzyński, Olsztyn 2004; B. Łukaszewicz, *Raptularz miejski. Olsztyn 1945-2005*, Olsztyn 2006; Sz. Drej, *Święta Warmia*, Olsztyn 2007.

¹¹³ A. Kopiczko, J. Żołnierkiewicz, *Dzieje kościoła i parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynie 1903-2003*, Olsztyn 2003; *Olsztyn, jakiego nie znacie. Obraz miasta na dawnej pocztówce. Album*, pod red. T. Bętkowskiego, Olsztyn 2003; *Olsztyńskie korzenie. Rok 1945. Relacje i wspomnienia*, wstęp i postł. S. Achremczyk, red. i wybór il. T. Śrutkowski; fot. W. Kapusto, Olsztyn 2006.

¹¹⁴ J. Jasiński, *Między Prusami a Polską. Rozprawy i szkice z dziejów Warmii i Mazur w XVIII-XX*

Nie sposób tu wymienić wielu innych publikacji dotyczących obszernego pojęcia dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur. Powyższa analiza pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków. W ostatnich latach daje się zauważyć ożywione zainteresowanie spuścizną różnych narodów i grup etnicznych, które niegdyś zamieszkiwały te ziemie. Jest to związane również ze zwiększonym zainteresowaniem problematyką wielokulturowości i wieloetniczności regionów. To z kolei wynika z podobnych tendencji w nauce europejskiej i światowej, z procesów globalizacji i odkrywania „małych ojczyzn”, z problemów tożsamości regionów i ludzi w nich zamieszkujących. Dziś każdy chce wiedzieć, gdzie mieszka i z jakich korzeni się wywodzi. Co jest jego ziemią rodzinną, a co ziemią ojczystą. Przez wiele lat Polski socjalistycznej zmuszeni do ograniczania badań nad tylko i wyłącznie polskością tych ziem, teraz odkrywamy nowe możliwości i nowe trendy w nauce. Historycy docierają do nieznanych lub niedostępnych dotychczas źródeł, historycy sztuki odkrywają nowe znaczenia starych zabytków, socjologowie badają społeczności nowymi metodami i pytają o sprawy okryte dotychczas tajemnicą, geografowie odnajdują nowe znaczenia przestrzeni.

Niestety właśnie badań geograficznych na Warmii i Mazurach brakuje zupełnie. O ile badań historycznych, etnograficznych, literaturoznawczych i socjologicznych prowadzonych jest dużo, o tyle badania geograficzne wciąż nie są popularne. Nie ma takiego kierunku studiów na olsztyńskim Uniwersytecie, nie ma żadnego poważnego towarzystwa geograficznego, stąd też brakuje silnego centrum naukowego zajmującego się dziedzictwem przestrzeni. Co prawda część z problemów badawczych udaje się rozwiązać w Katedrze Architektury Krajobrazu, ale nie obejmuje ona innych, istotnych wątków geograficznych.

Izabela Lewandowska
Olsztyn

RAPORT O STRATACH WOJENNYCH POZNANIA

W lutym 2004 r. Rada Miasta Poznania podjęła decyzję o konieczności ustalenia strat materialnych Poznania w latach II wojny światowej. Jej konsekwencją było wydanie przez Prezydenta Miasta Poznania w dniu 5 maja 2005 r. zarządzenia o powołaniu Zespołu ds. ustalenia wartości tych strat. Przyjęto, że zadaniem Zespołu będzie przygotowanie raportu zawierającego szacunki strat materialnych miasta (w granicach administracyjnych z 1945 r. i bez względu na formę własności) w zakresie: architektury zabytkowej, obiektów użyteczności publicznej, budynków mieszkalnych, obiektów kultury i nauki, zakładów przemysłowych oraz obiektów i zakładów infrastruktury.

W skład powołanego, liczącego 21 osób Zespołu weszli pracownicy naukowci Politechniki Poznańskiej, Instytutu Zachodniego, Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, archiwiści, konserwator zabytków, rzeczoznawcy majątkowi, brokerzy oraz radni i pracownicy Wydziału Gospodarowania Mieniem Miasta Urzędu Miasta Poznania.

---

wieku, Olsztyn 2003; tegoż, *Napoleon w Olsztynie i okolicach (1807)*, Olsztyn 2003; tegoż, *Żołnierze polscy na Mazurach (1807)*, Olsztyn 2004; S. Achremczyk, *Warmia*, Olsztyn 2000; tegoż, *Ignacy Krasicki. Nie tylko poeta*, Olsztyn 2001.